

Keurige anarchisten

Jaap Jansen

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 1990 kreeg D66 12,5 procent van de stemmen, de hoogste score in haar geschiedenis. D66 lijkt op dit moment alles mee te hebben. Maar waar staat de partij eigenlijk voor? Terwijl de D66-top 'zich wentelt in zelfgenoegzaamheid', wil Christiaan de Vries, de nieuwe directeur van het wetenschappelijk bureau, de partij grondslagen geven. Een 'Program van uitgangspunten' is in de maak.

Op zoek naar het geheim van D66

Christiaan de Vries: 'D66-stemmers staan sceptisch tegenover homogenisering en dwang; die zoeken verbeeldingskracht'

Meine Henk Klijnsma: 'Ideologische identificatiepunten zijn voor D66 onontbeerlijk'

Pieter Fokkink: 'De naam Democraten stáát ergens voor'

Oppositiepartij D66 bevindt zich op dit moment in een uiterst comfortabele positie: ze is all things to all people. 'VVD'ers kunnen op D66 stemmen omdat het een liberale partij is', schrijft Alexander de Roo in het zomernummer van De Helling, het tijdschrift van het wetenschappelijk instituut van Groen Links. 'CDA'ers kunnen op D66 stemmen omdat het een middenpartij is'. 'PvdA'ers kunnen op D66 stemmen omdat het een progressieve partij is'. En 'Groen Linkers kunnen op D66 stemmen omdat het een milieupartij is'.

De commentator van het Groen Links-blad noteert het met een zekere waardering. Het is ook niet niks: halverwege de jaren tachtig was D66 bijna van de aardbodem verdwenen, nu is de partij sterker dan ooit. Met 12,5 procent bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 1990 oversteeg ze het electorale hoogtepunt van 11,05 procent (zeventien Tweede Kamerzetels) in 1981; het scheelde maar een haartje of D66 werd groter dan de VVD.

'Bij veel D66'ers die de neergang in de jaren 1982-1986 bewust hebben meegemaakt, roept het diepe gevoelens van voldoening op', schrijft de redactie van Idee 66, het wetenschappelijk tijdschrift van D66, in het juni-nummer. 'Het jarenlange geploeter is uiteindelijk toch niet vergeefs geweest'. De PvdA-collega die jarenlang ongestraft zijn kleinerende opmerkingen kon ventileren, kan nu met gelijke munt worden terugbetaald, verkneukeld de redactie zich. En wat haar betreft ondergaan 'sarcastische VVD-familieleden' een vergelijkbaar lot. 'Politieke small talk is eindelijk weer leuk voor D66'ers'.

Toch knaagt er iets. 'Want is het niet zo', lezen we verderop, 'dat ook het spraakmakend gedeelte van D66 zich wentelt in zelfgenoegzaamheid? Strategie, denkwijze en methoden zijn nog altijd die uit de bange jaren 1982-1986 en de voorzichtige jaren 1986-1989. De angst om opnieuw electoraal te gronde te gaan, lijkt verlamrend te werken'.

De zelfgenoegzaamheid blokkeert ook een discussie over de grondslagen van D66. 'Waarom zouden we debatteren over de basisprincipes van D66 als het ons goed gaat', klinkt het in de D66-top. Toch vragen velen in de partij zich af waar D66 voor staat. Natuurlijk, er is een dik verkiezingsprogramma met een antwoord op praktisch elke vraag. Maar het antwoord op de hoofdvraag ontbreekt: wat is het basisprincipe van D66? Waar draait het uiteindelijk om?

Gevoelige snaar

Het is alweer acht jaar geleden dat ervoor het laatst over gepraat werd. Na de verkiezingsnederlaag van 1982, toen D66 elf van haar zeventien Kamerzetels verloor. Het enige resultaat van die *choc des opinions* was het verdwijnen van de apostrof uit de naam D'66. Een voorbode van de vaporisatie van het jaartal: uiteindelijk gaat D66 zich Democraten noemen.

Het zou vreemd zijn als er uit de D66-denkbelden van de afgelopen 25 jaar niet een soort van ideologie, een systeem van normen en waarden, is af te leiden. Wat is het geheim van D66?

'Er moet iets zijn, een gevoelige snaar, waardoor kiezers zich kunnen identificeren met D66. Een verkiezingsprogramma schiet in dat opzicht te kort', zegt de historicus Meine Henk

Klinsma. 'Er moet worden nagedacht over de vraag hoe kan worden ingespeeld op "wij-gevoelens" in het D66-electoraat. Ideologische identificatiepunten zijn daarbij onontbeerlijk'. Als voorzitter van de D66-programmacommissie verklaart hij dat er plannen zijn om te komen tot een heus *Program van uitgangspunten*, al haast hij zich erbij te vermelden dat het hier niet gaat om een 'beginselprogramma' - een dergelijke term gebruiken is voor Democraten als vloeken in de kerk. 'Dat zou ons te veel associëren met de oude partijen'. Het moet een grofmazig beleidsprogramma worden waaruit opgemaakt kan worden waar D66 staat en hoe ze de volgende eeuw in wil.

Christiaan de Vries, sinds 1 juli 1990 directeur van het wetenschappelijk bureau van D66, heeft behoefte aan een debat over de grondslagen van de partij. Diens voorganger Erik van der Hoeven riep zijn partijgenoten kort voor zijn afscheid ook al op tot een nieuwe ideologische discussie.

'Ideologie' is in D66 een beladen woord, zeker als het in verband gebracht wordt met de Democraten zelf. Bij de oprichting in 1966 zei partijleider Hans van Mierlo dat de oude ideologieën niet meer werken. In het voetspoor van de Amerikaan Daniel Bell (en lang voordat Francis Fukuyama ongeveer hetzelfde bedoelde met 'het einde van de geschiedenis') had Van Mierlo het over 'het einde van de ideologie'.

Filosofie

'Kiezers zijn weinig ideologisch', zei Van Mierlo in 1983. 'Ze letten meer op de mensen en de houding die ze uitstralen. De gebondenheid aan de drie grote partijen komt niet voort uit hun ideologie, maar uit de buikgevoelens van veiligheid die ze oproepen. Bij de PvdA is dat het schouder aan schouder staan, bij het CDA God en bij de VVD de portemonnee. D66 roept dat soort gevoelens niet op en dat moet ook zo blijven'.

Pieter Fokkink, voorzitter van de D66-Statenvructie in Overijssel en auteur van een in 1979 verschenen boek over de geschiedenis van D66, is erbij vanaf het eerste uur. 'In verkiezingsfora wordt vaak gezegd: "De ideologieën zijn al verdeeld. De VVD claimt de vrijheid, de PvdA de gelijkheid en het CDA de broederschap, wat wil D66 dan nog?" Ik antwoord dan altijd dat dit typisch een voorbeeld is van een samenhang die door de politiek kunstmatig uit elkaar gehaald wordt en dat D66 het belang van die fragmentering ontkent'. Een ideologie bestaat volgens Fokkink uit grondslagen die door iedereen aanvaard worden als uitgangspunt voor het handelen. 'D66 heeft geen ideologie, maar een filosofie. Bij een filosofie kunnen ook de grondslagen voorwerp van kritiek zijn'.

Fokkink doceert sociale en politieke filosofie aan de Universiteit Twente. 'De belangrijkste vraag van de negentiende eeuw', zegt hij, 'was de kwestie hoe de maatschappij moest worden ingericht: wat was de optimale verhouding tussen individu, maatschappij en staat? In de twintigste eeuw bracht de industrialisatie het verdelingsvraagstuk.

'De laatste decennia kwam de invloed van wetenschap en techniek erbij, de vraag hoe we omgaan met de wetenschappelijke fundering van het beleid; met nieuwe morele kwesties die voortvloeien uit de technologische ontwikkeling; met het milieu. Al die nieuwe problemen zouden moeten leiden tot ideologische vernieuwing van de verschillende politieke stromingen. Maar die zijn kennelijk niet in staat iets te doen met de nieuwe vragen.

'Organisaties proberen zich te handhaven door steeds te zoeken naar nieuwe doelstellingen. Het opmerkelijke is dat dat proces zich in de politiek niet of nauwelijks voltrekt, dat men eigenlijk om de eigentijdse problemen heenloopt. Op z'n best probeert men het te regelen in regeerakkoorden, maar het krakkemikkige daarvan blijkt steeds opnieuw'.

Ideeënpartij

Vroeger hadden politieke partijen een ideaal, dat ze vervolgens operationaliseerden in de vorm van verkiezingsprogramma's. De programma's van nu zijn dikker dan ooit, maar het ideaal is onduidelijk.

Refererend aan de door D66'ers veelgebruikte omschrijving van hun club als 'ideeënpartij', zegt de nieuwe directeur van het wetenschappelijk bureau van D66: 'Akkoord. Maar wat is het *pièce de résistance*?'

De filosoof Christiaan de Vries (38) was voor zijn komst naar het wetenschappelijk bureau stafmedewerker bij het NIVON, het sociaaldemocratisch *angehauchte* Nederlands Instituut voor Volksontwikkeling en Natuurstudie, waar hij onder meer cursussen over maatschappelijke ontwikkelingen geeft. De overstap is minder vreemd dan hij lijkt. De Vries, politiek ge-

schoold in de kritische studentenbeweging van de jaren zeventig, heeft zich in PvdA-kring nooit echt thuis gevoeld. Het intellectuele klimaat daar omschrijft hij als 'krampachtig'; werkelijke discussie wordt er volgens hem angstvallig vermeden.

De Vries was amper een paar maanden in dienst van het NIVON toen hij in 1980 werd ontboden in de catacomben van het Binnenhof. Of het klopte dat hij lid was van de CPN. De Vries was *stupéfait*, hij weigerde op de vraag in te gaan. Toen hij bij D66 solliciteerde, vermoedde hij er een opener klimaat dan bij de PvdA. Na twee maanden directeurschap zegt hij: 'Je zou het niet denken als je die keurige D66'ers ziet, maar ze hebben anarchistische trekjes. De mensen met wie ik tot nu toe gewerkt heb, zeggen wat ze denken, niet wat ze denken te moeten denken'.

Hans van Mierlo in '83: 'Kiezers zijn weinig ideologisch. Ze letten meer op de mensen en de houding die ze uitstralen'

De Jonge Democraten, de jongerenorganisatie van D66, noemt zich 'vrijzinnig democratisch'. Een verwijzing naar de vooroorlogse Vrijzinnig Democratische Bond, een progressieve loot aan de liberale boom, die in 1946 met de SDAP en de Christen Democratische Unie opging in de nieuwe Partij van de Arbeid. Ook de historicus Meine Henk Klijsma ziet een rechtstreekse lijn van de vrijzinnig-democraten naar D66: de ondogmatische en pragmatische instelling; de nadruk op de voorwaardenscheppende rol van de overheid om mensen zich individueel te laten ontplooiën; het streven naar een open, pluriforme samenleving; en een sterke ethische gedrevenheid inzake praktisch sociaal beleid en buitenlandse politiek.

Zelfs de reden van ontstaan komt overeen: D66 werd opgericht uit ongerustheid over het politieke en democratische bestelde band tussen kiezer en gekozenen moest versterkt worden. De Vrijzinnig Democratische Bond splitste zich af van de Liberale Unie, toen deze in 1900 weigerde van invoering van het algemeen kiesrecht een urgent programmapunt te maken.

Pieter Fokkink vindt de verwijzing naar de vooroorlogse Vrijzinnig Democratische Bond maar onzin. Er zijn volgens hem zeker overeenkomsten met D66, maar er zijn ook grote verschillen.

Wetenschappelijk bureau-directeur Christiaan de Vries waardeert het zoeken naar de historische wortels van D66, maar vindt dat het niet tot de Vrijzinnig Democratische Bond beperkt mag blijven. Hij ziet net zo goed overeenkomsten tussen het D66-gedachtengoed en de ideeën van bepaalde anarchistische denkers, bijvoorbeeld in de preoccupatie met het functioneren van de staat en het openbaar bestuur.

Volgens De Vries is D66 typisch het product van de jaren zestig, toen scepsis en wantrouwen bezit namen van veel kiezers. Scepsis ten aanzien van de bestaande ideologische blokken, wantrouwen ten opzichte van de mogelijkheden om als burger invloed te kunnen uitoefenen op het eigen bestaan. 'De ontstaansvoorwaarde van D66 was het cultuurschisma dat begin jaren zestig zichtbaar werd. De wederopbouw was achter de rug, de mensen kwamen aan andere dingen toe. De verzuilde cultuur fragmenteerde. Nieuwe problemen kwamen aan het licht. Problemen die vooral politiek-cultureel van karakter zijn. Zo konden ook de psycho-interne problemen van het familieleven en de generatiestrijd in het openbaar worden uitgevochten.

Als je vroeger katholiek was, stemde je op de KVP, was je lid van de katholieke arbeidersbond en gingen je kinderen naar de katholieke school. Tegenwoordig kun je katholiek zijn, tegelijkertijd PvdA stemmen en voor een goede CAO lid zijn van een vakbond, terwijl je niet het gevoel hebt dat de voorzitter van de vakcentrale namens jou spreekt. Voor het gemak ben je lid van de ANWB, maar uit bekommernis om de natuur ook van Milieudefensie. De Vries: 'De ontstaansvoorwaarde van D66 is de bestaanswijze van de maatschappij geworden'.

Twijfels ten aanzien van de politieke partijen doen het aantal zwevende kiezers groeien. D66 is bij uitstek de partij van de zwevende kiezer. Voor velen is D66 tweede keus: als de partij waarop de vorige keer gestemd werd niet langer bevalt, wendt de kiezer zich tot de club van Van Mierlo. 'D66-stemmers staan sceptisch tegenover homogenisering en dwang; die zoeken verbeeldingskracht. Van Mierlo staat voor die traditie. Door de zekerheden net iets te kantelen, weet hij bepaalde ingewikkelde problemen aan het licht te brengen', zegt De Vries.

Ook al is er wellicht sprake van het einde van de ideologie, het formuleren van een theoretisch gefundeerd basisbegrip blijft van groot belang, vindt hij. 'Macht' is volgens hem een centraal begrip bij D66. 'In een zo geïntegreerde maatschappij als de onze speelt macht in elke verhouding een rol. Ik zou niet weten welk vraagstuk niets met macht van doen heeft. Dat je in principe alles wat er in de samenleving gebeurt op die noemer kunt terugvoeren, maakt dat "macht" ook cultureel van aard is'.

De Vries is het eens met critici als Arie Oostlander (CDA) en Paul Kalma (PvdA), die D66 verwijten het begrip 'democratie' nogal technisch, procesmatig te benaderen. Vandaar dat hij het onderzoeksprogramma van zijn wetenschappelijk bureau de komende jaren vooral wil richten op de vraag 'hoe mensen overeenkomstig hun zelfgekozen leefwijze kunnen functioneren in een over geordende omgeving'. 'Want', zegt De Vries, 'het vermaatschappelijkingsproces is totaal. De ontzuilde cultuur is homogeen en de overgebleven diversiteit wordt gecontroleerd door bureaucratische mechanismen. D66 stoort zich aan de ongelijkheid op cultureel vlak. Minder aan de sociaaleconomische ongelijkheid, dat is haar stiel niet. De leden van D66 hebben materieel ook geen problemen'.

'Macht' als het basisbegrip van D66. Pieter Fokkink kan daar mee instemmen. 'Radicale democratisering staat vanaf de oprichting als centrale doelstelling in de statuten', zegt hij. 'D66 is een partij die zich heel sterk bezighoudt met het vraagstuk van de machtsvorming en de machtsverdeling in de samenleving in relatie tot het vermogen van mensen om zelf vorm te geven aan wonen, werken en leven. Ik denk dat die invalshoek centraal staat bij D66. De naam Democraten stáát ergens voor'.